

Galaterbrevet

Inledning

Introduktion: Detta är ett av Paulus tidigaste brev, kanske det första bevarade. Området som brevet riktar sig till är troligen den romerska provinsen Galatien, i nuvarande centrala Turkiet. Sedan Paulus lämnat de nystartade församlingarna i området har falska judiska lärare smugit sig in och undervisat att troende hedningar också måste hålla Mose lag. Paulus måste påminna om att frälsningen är given av nåd. Frågan gällde omskärelse, själva initieringen i judendomen, men sammanfattar hela frågeställningen om lag kontra nåd. Det går att vara slav under lag eller synd, bara Jesus kan ge sann frihet.

Det finns två teorier om vart brevet skickades: den romerska provinsen Galatien eller ett äldre landskap vid samma namn i norr. Innehållsmässigt spelar det ingen roll om brevet riktades till den södra delen i den romerska provinsen eller det mindre landskapet i norra delen av samma område. Dock påverkar det dateringen av brevet.

Är brevet skrivet till det norra landskapet Galatien är brevet skrivet på 50-talet då Paulus befann sig i Efesos eller kanske Makedonien. Eftersom Paulus inte tydligt refererar till mötet i Jerusalem, som skedde omkring 49 e.Kr., är det troligast att brevet skrevs innan dess.

Kärnbibeln kommentarer följer den sydliga hypotesen att brevet skrevs tidigt efter den första missionsresan och riktade sig till den sydliga delen av den romerska provinsen Galatien.

Struktur:

Brevet har tre huvuddelar med två kapitel vardera. Stilen är argumenterande och Paulus använder många frågor.

1. Sann frihet – Paulus försvar, kapitel 1-2.

2. Fallgropar med legalism – teologi om nåd och tro, kapitel 3-4.

3. Frihet under ansvar – praktiska konsekvenser, kapitel 5-6.

Skrivet: Omkring år **45-48 e.Kr.**

Till: Romerska provinsen **Galatien**.

Från: Troligtvis **Antiokia** i Syrien, se Gal 2:11.

Författare: **Paulus**, se Gal 1:1.

*Inledning (1:1-10)**Hälsning*

¹ [Vers 1-5 är en enda lång mening i grekiskan.]

[Från:] Paulus [betyder liten], en apostel (sändebud, ambassadör),

[min auktoritet och mitt budskap fick jag]

inte från människor eller genom någon människa [som förmedlade den till mig från Gud],

utan genom Jesus den Smorde (Messias, Kristus) och Gud Fadern,

som uppväckte honom från de döda.

² Jag och alla syskon (*bröder och systrar i tron*) som är med mig hälsar till församlingarna (*de utkallade*) i Galatien [*område mitt i dagens Turkiet*].

³ Nåd (*oförtjänt favör*) och frid (*harmoni, lycka, välgång*)

till er från Gud vår Fader och vår Herre Jesus den Smorde (*Messias, Kristus*),

⁴ som offrade sig själv för våra synder, för att rädda oss från den nuvarande onda tidsåldern (*världsordningen*),

efter vår Guds och Faders vilja (*önskan, behag, längtan*).

⁵ Honom tillhör äran (*all majestät, härlighet*) i evigheters evigheter (*genom alla tidsåldrar som varit och i de som kommer*)!

Amen (*låt det bli så, det är sant, sannerligen*).

Orsaken till brevet

⁶ Jag förundras över att ni så snabbt (*plötsligt*) har vänt er bort från honom som kallade (*inbjöd*) er genom den Smordes (*Kristi*) nåd (*oförtjänta favör*), och vänt er till ett helt annat evangelium (*helt annan källa och innehåll*). ⁷ Inte för att det finns något annat [*äkta evangelium, glatt budskap*]. Däremot finns det somliga som hela tiden förvillar (*skapar oro, sår in tvivel hos*) er och vill förvränga den Smordes (*Kristi*) evangelium (*ändra det glada budskapet till något helt motsatt*).

⁸ Men även om vi, eller om så vore en ängel (*budbärare*) från himlen, skulle predika

ett annat (*parallellt*) evangelium än det vi har predikat för er, så låt honom vara under en evig förbannelse (*dömd till helvetet*)! ⁹ Som vi sagt förut, så säger jag igen: Om någon predikar ett annat evangelium än det ni fick från oss, låt honom vara under en evig förbannelse (*dömd till helvetet*)!

¹⁰ Försöker jag nu övertyga (*vinna över, bli vän med, få godkännande och gillas av*) människor eller Gud?

Strävar jag efter att behaga människor (*göra människor nöjda*)?

Om jag fortfarande försökte behaga människor skulle jag inte vara en tjänare (*slav, livegen*) till den Smorde (*Messias, Kristus*).

Paulus försvarar sin auktoritet (1:11-2:14)

¹¹ [Paulus berättar nu hur han kom till tro. Stycket har fem sektioner med händelser fram tills brevet skrivs. Den femte och sista sektionen inleds i 2:11 med att Petrus kommer till Antiokia, vilket antyder att det är där Paulus befinner sig när han skriver detta brev.]

Nu vill jag klargöra (*intyga, bestyrka*) för er, syskon (*bröder och systrar i tron*), att det evangelium jag förkunnade har inte mänskligt ursprung (*är inte av mänsklig natur*). ¹² Jag tog inte emot det, eller blev undervisad om det av någon människa, utan det kom till mig genom en uppenbarelse från Jesus den Smorde (*Messias, Kristus*).

Tidigare liv

¹³ Ni har ju hört om mitt tidigare liv då jag utövade den judiska religionen [*judaismen*], hur jag ständigt utöver det vanliga (*utan jämförelse, obehärskat, fanatiskt*) förföljde (*jagade*) Guds församling för att förgöra (*utrota*) den. ¹⁴ Jag gick längre i den judiska religionen än många av mina landsmän i samma ålder (*jag var en föregångare, banade nya vägar*), och var än mer fanatisk (*entusiastisk*) i mina förfäders [*judiska*] traditioner (*stadgar*) än de. [*Lukas beskriver också hur Paulus, då känd under sitt hebreiska namn Saulus, dödade och angrep de troende, se Apg 8:1-3.*]

Omvändelse och kallelse

¹⁵ Men när han, som utvalde mig innan jag var född och kallade (*avskilde, helgade*) mig genom sin nåd, beslöt (*när det behagade honom*) ¹⁶ att uppenbara sin Son inom mig, för att jag skulle förkunna honom för hedningarna (*den icke-judiska världen*) [*Apg 9:15; 22:21*]. Då rådfrågade jag inte kött och blod på en gång (*diskuterade jag inte detta med någon människa*). ¹⁷ Jag gick inte heller upp till Jerusalem, till de som var apostlar före mig, utan gick i stället till Arabien [*öknen*], och efter det kom jag tillbaka till Damaskus.

[Lukas beskriver Saulus livsomvandlande möte med Jesus på vägen till Damaskus i Apg 9:1-40. Arabia är den stora öknen öster och söder om Damaskus, som motsvarar dagens Saudiarabien.]

Här är Paulus tre år, se vers 18. Intressant att det är ungefär lika lång tid som de tolv apostlarna spenderade tillsammans med Jesus.]

Första besöket i Jerusalem

¹⁸ [Detta är det första av två besök i Jerusalem som nämns i Galaterbrevet, det andra nämns i 2:1. Detta första besök är samma första besök som nämns i Apg 9:26-30.]

Sedan, efter tre år [efter omvändelsen], gick jag upp till Jerusalem [från Damaskus, se vers 17] för att personligen träffa (lära känna, samtala med) Kefas (Petrus), och jag stannade hos honom i femton dagar. [Jerusalem är högt beläget och man går alltid "upp" till staden.] ¹⁹ Men jag träffade ingen av de andra apostlarna förutom Jakob, Herrens broder. ²⁰ Nu skriver jag detta som om jag stod inför Guds ansikte, jag ljuger inte!

²¹ Sedan reste jag till området kring Syrien och Kilikien [två romerska provinser vid Medelhavets nordöstra bukt, kuststaden Tarsus i Kilikien var Paulus hemstad]. ²² Men jag var ett okänt ansikte för den Smordes (Kristi) församlingarna i Judéen. [Kan syfta på området kring Jerusalem, eller hela den judiska provinsen i Romarriket som bestod av Iduméen, Judéen, Samarien och Galileen.] ²³ De hade bara hört upprepade gånger att han som förut ständigt förföljde oss, predikar nu den tro som han förut försökte förgöra (utrota), ²⁴ och de prisade (ärade) gång

på gång Gud för min skull [*för den förändring som Gud hade gjort i mig*].

[Det är när Paulus är i Tarsus i Kilikien som Barnabas söker upp honom och tar med honom till Antiokia, se Apg 11:25-26.]

2

Andra besöket i Jerusalem

¹ *[Paulus fortsätter sin berättelse som han började i 1:11. Ibland har händelserna här i Gal 2:1-10 förknippats med Apostlamötet i Apg 15, men det är det tredje besöket i Jerusalem i Apostlagärningarna. Troligare är att detta är det andra besöket med insamlade medel under hungersnöden i området, se Apg 11:27-30. Hade redan mötet som beskrivs i Apg 15 inträffat skulle Paulus refererat till beslutet och brevet som skrevs då, vilket han inte gör här i Galaterbrevet.*

Paulus fem besök i Jerusalem som nämns i Apostlagärningarna:

- Kort besök efter omvändelsen i Damaskus, se Apg 9:26-30. Motsvarar Gal 1:18-20.

- Resa från Antiokia med finansiellt stöd, se Apg 11:27-30.

- Apostlamötet i Jerusalem, se Apg 15:1-30.

- Besök i slutet på den andra missionsresan, se Apg 18:22.

- Det sista besöket som resulterar i Paulus fängslande i Caesarea, se Apg 21:15-23:35.

De fjorton år som nämns i vers 1 kan syfta på det tidigare besöket i Jerusalem, tre år efter hans omvändelse. Dock används det grekiska ordet

"dia" här, inte "meta" som i Gal 1:18, vilket gör att de fjorton åren också kan räknas från hans omvändelse.]

Sedan, efter [ett intervall på] fjorton år, gick jag upp till Jerusalem igen tillsammans med Barnabas. Jag tog även med mig Titus. ² Jag gick på grund av (i lydnad till) en uppenbarelse. Jag lade fram det evangelium som jag predikar bland hedningarna. Dock presenterade jag det först i ett enskilt möte med de av högt anseende (de inflytelserika personerna), detta för att jag inte skulle springa eller ha sprungit i onödan [mitt arbete inte skulle vara fruktlöst]. ³ Men [allt gick bra] inte ens Titus, som följde med mig som ju var grek, behövde omskära sig [som några hade trott].

⁴ Denna fråga [om huruvida alla ska omskära sig] uppstod på grund av några falska bröder som i hemlighet hade smugit sig in [i församlingen] för att spionera på den frihet vi har i den Smorde (Messias, Kristus) Jesus, för att åter föra oss in i slaveriet [under lagen]. ⁵ Men vi böjde oss inte för dem, inte för ett ögonblick. Detta för att evangeliets sanning skulle bevaras för er [i sanning].

⁶ Vidare, [inga nya krav gavs från] de som har anseende [de ledare som har inflytande i Jerusalem], om de har anseende eller inte spelar ingen roll för mig, Gud har inte anseende till personen (har inga favoriter som han särbehandlar, Gud är inte imponerad av mänskliga positioner).

Dessa ledare lade inte till något till mitt budskap. ⁷ Tvärtom, de såg (*fick en klar förståelse av*) att jag blivit betrodd med evangeliet (*det glada budskapet*) till de oomskurna [*hedningarna, icke-judarna*], på samma sätt som Petrus blivit betrodd åt de omskurna [*judarna*]. ⁸ För den som verkade genom (*motiverade, gav sin kraft till*) Petrus och hans tjänst som apostel för de omskurna, verkade också (*motiverade, arbetade*) genom mig för de oomskurna.

⁹ När Jakob, Kefas (*Petrus*) och Johannes som var kända som (*hade ryktet om sig att vara*) pelare [*i Jerusalems församling*] kände (*förstod, hade en personlig erfarenhet av*) Guds nåd som jag fått ta emot, räckte de mig och Barnabas handen för samarbete. Vi kom överens om att vi [*jag och Barnabas*] skulle gå till hedningarna och de till de omskurna (*judarna*). ¹⁰ Deras enda önskan var att vi skulle komma ihåg de fattiga, just det som jag själv verkligen ihärdigt (*uthålligt*) arbetat för.

[Detta andra besök i Jerusalem verkar vara samma besök som nämns i Apg 11:30; 12:25, där Barnabas och Saulus överlämnar de finansiella gåvorna till församlingen i Jerusalem.]

Paulus tillrättavisar Petrus

¹¹ [*Som sista argument för sitt apostlaskap tar Paulus upp ett tillfälle då han tillrättavisade Petrus, som också kallas Kefas. Om Paulus inte var en apostel skulle han inte kunnat göra detta.*]

När Kefas (*Petrus*) kom till Antiokia, protesterade jag öppet mot honom, för han var uppenbarligen fel ute (*hade dömt sig själv*). ¹² Innan vissa personer från Jakob var där hade han för vana att äta med hedningarna. Men när männen [*från Jerusalem*] kom, drog han sig gradvis undan [*från hedningarna*], eftersom han fruktade dem som var för omskäreelse [*den grupp judar som lärde att en hedning var tvungen att omskära sig innan han blev en kristen*]. ¹³ De andra troende judarna anslöt sig till honom och förställde sig (*spelade med i detta falska spel*). Det resulterade också i att Barnabas drogs med i deras hyckleri. ¹⁴ Men när jag såg (*förstod, fick klart för mig*) att de inte vandrade rakt fram i enlighet med evangeliets sanning (*inte agerade i linje med evangeliet*), sade jag till Kefas i allas närvaro:

”Om du som är född jude, lever som en hedning och inte som en jude, varför tvingar du hedningarna att leva som judarna [*genom att återinföra judaismens ritualer*]?”

¹⁵ Vi [*både du och jag Petrus*] är judar av naturen (*vi är födda judar*) och inte hedniska syndare. ¹⁶ Ändå vet vi att en människa inte blir rättfärdig [*skuldfri, har det rätt ställt med Gud*] genom att i egen kraft följa lagens bud, utan bara på grund av tron på den Smorde (*Messias, Kristus*) Jesus (*hans trofasthet*). Vi själva har satt vår tro till Jesus den Smorde, för att vi ska bli rättfärdiga genom den Smordes (*Kristi*)

trofasthet och inte för att vi i egen kraft följer lagen. För på grund av laggärningar (*religiösa ritualer, eget arbete*) kan ingen människa bli rättfärdig (*inget kött bli utan skuld och få frid med Gud*). ¹⁷ Men om vi, när vi ständigt söker att bli rättfärdiga i den Smorde (*Messias, Kristus*), själva har visat oss vara syndare, är den Smorde (*Kristus*) då en som uppmanar till synd (*en representant för den*)? Självkärt inte (*låt det aldrig ske, motsatsen till amen*)!

¹⁸ För om jag återigen byggde upp det som jag själv rev ner [*att man blir frälst genom laggärningar*] gör jag mig själv till en överträdare (*bryter jag mot Guds lag*). ¹⁹ För genom lagen har jag dött från lagen [*alla dess krav på gärningar för att bli frälst*] så jag kan välja att leva för (*i direkt relation med*) Gud. ²⁰ Jag har blivit korsfäst med den Smorde (*Messias, Kristus*) [*i honom delar jag hans korsfästelse*], och det är inte längre jag som lever, utan den Smorde (*Messias, Kristus*) lever i mig. Det liv jag nu lever i kroppen lever jag genom tro (*i fullständig förtröstan*) på Guds Son, som älskade mig (*med en osjälviskt utgivande kärlek*) och gav sig själv för mig. ²¹ Jag förkastar inte (*slänger inte bort, ogiltigförklarar inte*) Guds nåd (*oförtjänta favör*), för om rättfärdigheten kom från att hålla lagen, skulle den Smorde (*Messias, Kristus*) ha dött i onödan [*då skulle hans död vara meningslös*].”

[Eftersom grekiskan inte har citattecken är det inte helt säkert var Paulus respons till Petrus, som började i vers 14, slutar. Utifrån de pronomen som används, verkar det som om svaret följer en rytm med du, vi och jag, se vers 14, 15-17, 18-21.]

3

TEOLOGI - skillnaden mellan lagen och tron (3:1-4:31)

Nåden i ert eget liv

¹ Ni oförstående (*tanklösa*) galater!

Vem har förhäxat (*kastat en förbannelse på, charmat, lurat*) er?

Mitt framför era ögon var Jesus den Smorde (*Messias, Kristus*) tydligt beskriven (*som ett plakat, oförglömligt*) som korsfäst.

² En sak vill jag förstå (*oavsett andra argument, låt mig ställa denna fråga*):

[Paulus tar nu ett huvudargument som handlar om tro eller lag. Frågan ramar in i ett kiastiskt mönster i vers 2b och 5, med en utvidgning och beskrivning i vers 3-4.]

Tog ni emot den helige Ande genom att hålla lagen [*följa Moseböckernas alla bestämmelser*] eller på grund av tro (*förtröstan*) [*tillit till evangeliet*]? [*Självklart var det genom tro!*]

³ Är ni så oförstående (*tanklösa*)?

Ni som började [*ert nya liv*] i Anden,

ska ni nu sluta i köttet (*försöka nå målet genom egen mänsklig kraft*)?

⁴ Har ni genomlidit så mycket helt i onödan?

Om det nu verkligen varit förgäves ...

[Även om situationen hos de troende var illa, lämnar Paulus en förhoppning om att det inte var förgäves. Ordet "genomlidit", grekiska "pascho", betyder oftast lidande. Ibland kan det också betyda att genomgå erfarenheter, både bra och dåliga. Vanligtvis används fler beskrivande ord som förtydligar betydelsen, men det görs inte här. I Paulus andra brev används alltid detta ord för lidande, så det är troligt att det används här också. Paulus kanske ser tillbaka på den förföljelse och lidande som drabbade honom och Barnabas i Galatien, se Apg 14:2, 5, 19, 22.]

⁵ Ger Gud er då sin [*helige*] Ande och utförde kraftfulla mirakler bland er på grund av att ni höll lagen, eller för att ni lyssnade [*på evangeliet*] i tro (*hade förtröstan, tillit till det*)?

Nåden i Skriften

⁶ [*Paulus inledde kapitlet med några personliga frågor till galaterna. Nu följer sex citat från Bibeln vilket visar på en viktig princip. Andliga erfarenheter är värdefulla, men måste stödjas av Skriften. Eftersom dessa judaister försökte föra de troende tillbaka under lagen, citerar Paulus lagen.]*

På samma sätt var det med Abraham:

”Han trodde (*litade*) på Gud [*om löftet om en son*]
och därför räknades han som rättfärdig
(*skuldfri*).”

[1 Mos 15:6. Paulus citerar samma vers i Rom 4:3 där han ännu mer detaljerat lägger ut texten. Romarbrevet 4 är den bästa kommentaren till Galaterbrevet 3.]

⁷ Förstå därför (*låt er få en personlig erfarenhet av*) att det är de människor som tror (*de som lever i tro*) som är Abrahams [*verkliga*] barn.
⁸ Eftersom Skriften gång på gång förutsåg att Gud skulle rättfärdiggöra hedningarna genom tro, berättade den i förväg de glada nyheterna (*evangeliet*) för Abraham genom att säga:

”I dig ska alla folk (*nationer; folkgrupper*) bli välsignade.” [1 Mos 12:3; 1 Mos 18:18]

⁹ Därför blir de som är av tro (*litar, lutar sig emot Gud*) välsignade tillsammans med den troende Abraham (*som trodde, litade, lutade sig emot Gud*). ¹⁰ Alla som förlitar sig på att hålla lagen är under en förbannelse (*dömda till besvikelse och förgörelse*), för det står:

”Förbannad är den som inte håller (*ständigt praktiserar, lever efter*)

allt som är skrivet i lagens bok.” [5 Mos 27:26]

11 Nu är det uppenbart att ingen är rättfärdig inför Gud genom lagen, eftersom det står:

”Den rättfärdige ska leva genom tro

(av tro, ha Guds överflödande, äkta liv genom att förtrösta på och vara trogen mot Gud).” [Hab 2:4]

12 Men lagen kommer inte från tro (*baseras, vilar inte på tro*), för det står:

”Den som gör dessa gärningar [*som lagen föreskriver*]

ska leva genom dem [*inte genom tro*].” [5 Mos 18:5]

13 Den Smorde (*Messias, Kristus*) har friköpt oss (*betalt ett pris för vår frihet*) från lagens förbannelse, genom att bli ett med förbannelsen i vårt ställe, för det står skrivet:

”Under en förbannelse är alla som hängs upp på trä (*ett kors*).” [5 Mos 21:23]

14 Den Smorde (*Messias, Kristus*) gjorde detta för att Abrahams välsignelse [1 Mos 12:2-3] skulle komma över hedningarna genom Jesus den Smorde (*Messias, Kristus*), så att vi [*både jude och hedning*] genom tro skulle få den utlovade Anden.

Arvet kommer inte från lagen utan genom tron

¹⁵ Syskon (*bröder och systrar i tron*), låt mig ta ett exempel från vardagslivet (*låt mig tala om mänskliga relationer*). När ett förbund (*testamente, en sista vilja*) trätt i kraft, även om det bara så är ett mänskligt, kan ingen ta bort eller lägga till något.

[Det grekiska ordet för förbund är "diatheke". Ordet i sin verbform betyder "att placera mellan två". Det beskriver ett förbund och avtal mellan två parter. Ordet kan också översättas med testamente. Det är därför Bibelns två delar kallas Gamla och Nya testamentet då de syftar på det gamla och nya förbundet.]

¹⁶ Nu gavs löftena till Abraham och hans avkomma (*säd, arvinge*). Han [*Gud, Skriften*] säger inte, "och åt dina avkomlingar", som när man talar om många, i stället talas det om en, "och åt din avkomling". Det är den Smorde (*Messias, Kristus*). ¹⁷ Detta är vad jag menar, lagen som kom 430 år senare [*än löftet till Abraham*] kan inte annullera ett tidigare förbund (*testamente*) från Gud, så att löftet blir ogiltigt. ¹⁸ För om arvet berodde på [*att bara lyda*] lagen [*som dessa falska lärare vill få er att tro*], skulle det inte längre bero på löftet, men Gud gav arvet till Abraham genom ett löfte.

Syftet med lagen

¹⁹ Vad var syftet med lagen? Den lades till [*senare, efter löftet*] på grund av överträdelserna (*synden, lagbrotten*) [*för att*

vara en måttstock och överbevisa människorna om synd], för att gälla fram tills arvingen skulle komma, han som löftet getts till. Lagen gavs (dikterades, befalldes, påbjöds) av änglar via en medlars hand [Mose, en medlare mellan Gud och människan].²⁰ En medlare företräder fler än en, men Gud var ensam [när han gav löftet till Abraham].

[Lagen var ett kontrakt, mellan Israel och Gud, som krävde att båda parter höll det. Löftet däremot beror bara på Gud.]

²¹ Motsäger sig lagen Guds löften? Nej, absolut inte! Om en lag i sig självt kunde ge [andligt] liv, då hade med säkerhet rättfärdighet kommit genom lagen. ²² I stället har Skriften visat att alla [hela skapelsen och mänskligheten] är fängslade av synd (helt instängda utan hopp om att själva kunna bli befriade), för att det som var lovat [arvet, välsignelsen] skulle ges, på grund av Jesu den Smordes (Kristi) trofasthet, till dem som tror (litar, lutar sig emot honom).

²³ Men innan tron kom [Jesu död och uppståndelse], var vi under uppsikt (bevakade) av lagen, fängslade i väntan på den tro som en gång skulle uppenbaras. ²⁴ Så har lagen blivit vår [judarnas] skolmästare (uppfostrare, en sträng förmyndare) som skulle föra oss fram till den Smorde (Messias, Kristus), så att vi kan bli rättfärdiga genom tro. ²⁵ Men nu när tron har kommit står vi inte längre under en skolmästare.

[Ordet skolmästare, paidagogos, användes i grekiskan för en slav med gott anseende som fick uppdraget att övervaka familjens barn fram tills de blev vuxna. Han följde dem till skolan, skyddade dem från faror och frestelser, såg till att de kom dit de skulle och inte gjorde några hyss. Lagen liknas vid en sådan skolmästare som i detalj styr vad barnen får och inte får göra tills de växt upp. Lagen leder den troende fram till evangeliet – det glada budskapet om frälsningen i Jesus som dött och uppstått för alla som brutit lagen.]

Ni har del av arvet

²⁶ I den Smorde (Messias, Kristus) Jesus (förenade med honom) är ni alla Guds söner genom tron. ²⁷ Alla ni som blivit döpta in i den Smorde (till Kristus) har iklätt er den Smorde (Kristus). ²⁸ *[I Guds familj råder inte längre åtskillnad mellan nationalitet, samhällsklass och kön.]*

Det är inte:

jude eller grek (hedning),

slav eller fri,

man och kvinna,

för ni är alla ett i den Smorde (Messias, Kristus) Jesus.

[I Talmud, den judiska skrift som innehåller tillägg och tolkningar till lagen, finns böner för den judiska synagogans liturgi. I morgonbönen Barukh tackar mannen Gud för att han inte är skapad till en hedning, en slav eller en kvinna.]

Som rättrogen jude hade Paulus säkerligen bitt denna bön varje morgon under många år och det gör dessa ord ännu starkare – alla är vi ett i Jesus!

Ordet "och" finns bara mellan den sista gruppen. Det kan anspela på 1 Mos 1:27 där det står att Gud skapade dem till "man och kvinna", och att båda könen finns med i de två första grupperingarna.]

²⁹ Om ni tillhör den Smorde (Messias, Kristus) [är i honom som är Abrahams arvinge], är ni också Abrahams barn (avkomma, säd) och arvingar enligt löftet.

4

¹ Vad jag menar är att så länge arvingen är ett barn (omöget barn, 5-9 år gammal), är det ingen skillnad mellan honom och en slav, även om han är herre över allt. ² Han står under en förmyndare (som överser barnen) och en förvaltare (som överser hushållet) fram till den dag hans Far har bestämt. ³ På samma sätt är det med oss [alla, judar, kristna eller hedningar], när vi var omogna barn var vi slavar under den grundläggande läran i ett strukturerat system av regler och lagar (världen, grekiska "kosmos"). [De judiska reglerna och ritualerna, eller hedniska religioner.] ⁴ Men när tiden var fullbordad sände Gud sin son, född av en kvinna, och född in under lagen, ⁵ för att friköpa de som står under lagen, för att vi ska kunna välja att bli söner [bli adopterade och få söners rätt]. ⁶ Nu eftersom ni är [Guds] söner har Gud sänt sin Sons [helige]

Ande till våra hjärtan, som ropar Abba (*pappa*), min Fader! [*Abba betyder pappa på arameiska som var det språk Jesus och hans lärjungar talade till vardags. De första ord ett litet barn lärde sig säga var pappa och mamma, "abba" och "imma". Uttrycket "Abba Fader" visar att vi får vara Guds barn och ha en nära familjrelation till vår himmelske Fader.*] ⁷ Därför är du inte längre en slav utan en son, och om du är en son, då är du också en arvinge genom Gud.

Gå inte tillbaka under lagen

⁸ Tidigare, när ni inte kände (*såg med era hjärtans ögon, hade en klar förståelse av*) Gud, var ni [*hedningar*] slavar under gudar [*avgudar av trä och sten*] som i verkligheten inte finns (*i sin natur inte är gudar*). ⁹ Men nu, när ni har lärt känna (*fått en personlig erfarenhet av*) Gud, eller snarare, Gud har lärt känna (*fått en personlig relation med*) er, hur kan ni då vända tillbaka till dessa svaga och tomma krafter (*element, primitiva religioner, vidskepelse*)? Vill ni bli slavar under dem igen? ¹⁰ Ni iakttar noga [*särskilda*] dagar och månader, och tider (*tidsperioder*) och år! ¹¹ Ni skrämmer mig (*jag är orolig för er*), jag är rädd att allt mitt hårda arbete hos er är helt bortkastat.

Paulus personliga vädjan

¹² Syskon (*bröder och systrar i tron*), jag ber er: bli som jag [*fri från slaveriet av de judiska ceremoniella lagarna*], för jag har blivit som ni är [*en hedning*]! Ni har inte sårat mig. ¹³ Ni vet

att det var på grund av kroppslig svaghet som jag [*var kvar och*] predikade evangeliet för er den första gången, ¹⁴ och även om mitt fysiska tillstånd måste ha frestat er [*att inte respektera och lyssna på mig*], så föraktade och förkastade ni inte mig. I stället tog ni emot mig som en Guds ängel (*budbärare*), som om jag var den Smorde (*Messias, Kristus*) Jesus själv! ¹⁵ Vad har hänt med er glädje (*saligprisning*) [*i det jag undervisade er om*]? Jag kan vittna om hur ni då skulle ha rivit ut era ögon och gett dem till mig om det var möjligt. ¹⁶ Har jag nu blivit er ovän (*fiende*) eftersom jag ständigt (*gång på gång*) säger er sanningen?

¹⁷ Dessa [*de falska lärarna som undervisar om regler och lagar*] brinner av iver för er, men deras motiv är fel. Vad de vill är att isolera er [*från oss*], så att ni ivrigt följer dem. ¹⁸ Det är gott (*bra*) att ha någon som brinner av iver för er [*Galater*], i det som är gott (*rätt*), [*det gäller*] alltid, och inte bara när jag är med er. [*Paulus har inget emot att andra leder dem, bara de gör det av rätt motiv.*] ¹⁹ Mina kära barn (*älskade familjemedlemmar*), som jag på nytt känner födslovånda över, tills den Smorde (*Messias, Kristus*) tagit form i er (*ni blivit lika Jesus*). ²⁰ Jag önskar jag var hos er (*ansikte mot ansikte*) och kunde förändra mitt röstläge för, jag vet inte vad jag ska göra med er.

Två förbund

²¹ Säg mig, ni som vill stå under lagen, lyssnar (*förstår*) ni på vad lagen säger? ²² Det står ju att

Abraham hade två söner, en med slavkvinnan [*Hagar*] och en med den fria kvinnan [*Sara, sin hustru*]. ²³ Slavkvinnans son var född på naturligt sätt (*efter köttet*), däremot var den fria kvinnans son född genom löftet.

²⁴ Nu, låt oss ta en bild (*analogi*) från detta. Ett förbund (*testamente*) har sitt ursprung från berget Sinai [*där lagen gavs*] och föder sina barn in i slaveri, detta är Hagar. ²⁵ Ordet Hagar representerar berget Sinai i Arabien, det är också en bild av det nuvarande Jerusalem, för hon tjänar som en slav tillsammans med sina barn. [*Jerusalem var ockuperat och förslavat dels under Romarriket, dels under ett religiöst slaveri som huvudstad för judendomen med alla dess lagar och förordningar.*] ²⁶ Men det högre (*övre*) Jerusalem [*Jesu rike*] är fritt, och hon är vår moder. ²⁷ För det står ju skrivet [*Jes 54:1*]:

Gläd dig, du ofruktsamma kvinna som inte fött några barn,
brist ut och jubla högt, du som inte har födslovåndor,
för den ensamma kvinnan har många fler barn än den med en man.

²⁸ Syskon (*bröder och systrar i tron*), vi är nu barn [*inte naturliga barn som Ismael, utan*] som Isak, barn från ett löfte. ²⁹ Men på samma sätt som det var då, att barnet som fötts på naturligt sätt [*efter köttet av slavkvinnan*] förföljde (*trakasserade*) den som var född genom Anden, så är det också nu. ³⁰ Men vad säger

Skriften? Kasta ut slavkvinnan och hennes son, för slavkvinnans son ska inte dela arvet med den fria kvinnans son. [1 Mos 21:10]

³¹ Alltså, mina syskon (*bröder och systrar i tron*), vi [*som är födda på nytt*] är inte barn till slavkvinnan, utan till den fria kvinnan.

5

PRAKTISKA KONSEKVENSER - Hur lever man det kristna livet i nåd? (5:1-6:10)

Frihet - inte bundenhet!

¹ Det var för denna frihet som den Smorde (*Messias, Kristus*) satte oss fria, fortsatt därför att stå fasta och låt inte ett nytt slavok läggas på er.

[Omskärelsen av judiska pojkar är ett tecken på Guds eviga förbund med Abraham, se 1 Mos 17:10-12. Redan på Mose tid gjorde Gud klart att det inte räckte med det fysiska tecknet. Hjärtat behövde också omskäras, se 5 Mos 10:16; 30:6; Jer 4:4.]

² Se (*lyssna noga nu*), jag Paulus säger er, om ni låter er omskäras så blir den Smorde (*Messias, Kristus*) till ingen nytta för er. ³ Jag försäkrar er igen att den som låter sig omskäras är skyldig att fullgöra hela lagen. ⁴ Ni som försöker bli förklarade rättfärdiga genom lagen har blivit separerade från den Smorde (*Messias, Kristus*). [*Han kan inte verka i er.*] Ni har förlorat (*fallit ur*) nåden. ⁵ För genom [*den helige*] Anden, genom tro (*förtröstan*), väntar vi (*hoppas vi ivrigt*) på

rättfärdigheten som är vårt hopp. ⁶ För [*om vi är*] i den Smorde (*Messias, Kristus*) betyder omskuren eller oomskuren ingenting. Det enda som spelar någon roll är om vi har en tro som ständigt visar sig (*gång på gång kommer till uttryck*) genom osjälviskt utgivande kärlek.

⁷ Ni löpte loppet väl, vem har hindrat er (*gjort att ni ändrat riktning*) från att följa sanningen?

⁸ Denna övertalning (*som förleder er*) är inte från honom som har kallat er [*till friheten i Jesus*]. ⁹ Det räcker med lite jäst [*ett litet fel, några få falska lärare*] för att hela degen ska jäsa (*syra*) [*hela tron ska förvrängas, eller hela församlingen bli missledd*]. ¹⁰ Jag har förtroende för er i Herren att ni tänker på annat sätt. Men den som ständigt förvirrar er (*stör er frid, rör upp era känslor*), vem det nu än är, så ska han få bära sin dom.

¹¹ Syskon (*bröder och systrar i tron*), om jag fortfarande predikade omskärelse [*som några anklagar mig för*], varför förföljs jag fortfarande? I så fall skulle korsets stötesten vara borta. ¹² Jag önskar att de som sprider oro bland er (*skapar förvirring, försöker driva bort er från tron*) [*gick hela vägen och*] kastrerade sig.

Anden - inte köttet!

¹³ Syskon (*bröder och systrar i tron*), ni är ju kallade till frihet. Låt bara inte den friheten bli en ursäkt för att tillåta er gamla natur (*köttet*) att agera (*låt inte nåden bli en ursäkt för självskhet, och att handla i egen kraft*), utan

tjäna i stället ständigt varandra i kärlek (*genom osjälvisk, utgivande kärlek*). ¹⁴ För hela lagen [*om mänskliga relationer*] sammanfattas i en mening [*ett enda bud från 3 Mos 19:18*]:

”Du ska osjälviskt älska (*utgivande*) din nästa som dig själv.”

¹⁵ Men om ni kontinuerligt biter och sliter sönder varandra (*sårar genom inbördes strider*), se upp så att ni inte förgör varandra.

¹⁶ Jag säger er: vandra hela tiden i (*lev ständigt ert liv i*) Anden! Då kommer ni inte att ge efter för köttets onda önskningar (*den fallna naturens begär*). ¹⁷ För köttet (*den fallna mänskliga naturen, vår egen mänskliga styrka och kraft*) har ständigt en stark längtan att undertrycka Anden, och Anden har ständigt en stark längtan att undertrycka köttet. De är helt motsatta varandra [*i konstant konflikt med varandra*] så att ni inte kan göra vad ni vill (*era goda intentioner*). ¹⁸ Men om ni är ledda av [*den helige*] Anden, står ni inte under lagen.

Köttets gärningar

¹⁹ [*Paulus utvecklar kontrasten mellan köttet och Anden genom två olika uppräkningslistor. Den första med femton onda gärningar står i kontrast med en kortare lista som kollektivt kallas ”andens frukt”. De femton ”köttets gärningar” är inte tänkta att vara en fullständig lista, den avslutas med ”allt sådant” i vers 21. Den till synes kaotiska uppställningen utan någon större struktur*

är också ett litterärt sätt att visa på den oreda som ondskan ställer till med. Detta i kontrast med andens frukt som är fint strukturerad i tre tripletter.]

Nu är köttets gärningar (den mänskliga naturens handlingar) uppenbara (välkända), de är:

sexuell omoral (otukt)

[Det grekiska ordet "pornea" används här och grundordet betyder "att sälja sig till slaveri". Pornografi är ett sammansatt ord av just detta ord "pornea" och "grafo", som betyder "något skrivet eller tecknat". Pornografi är en beskrivning antingen i text eller grafiskt av någon som säljer sig sexuellt.]

orenhet (orena, smutsiga tankar),
lössläppthet (ett liv vältrande i festande, lyx och mat, ett sexuellt utsvävande liv) [den primära synden i Sodom och Gomorra, se 2 Pet 2:6],

²⁰ avgudadyrkan (tillbedjan av en mänskligt gjord gud, något annat som tar Guds rättmätiga plats),
missbruk av droger (ockultism, trolldom, verk-
lighetsflykt),

[Det grekiska ordet "pharmakeia" betyder drog som ändrar sinnesstämningen. Droger var vanligt vid hednatemplen för att försättas i trans. Det är en temporär behandling som inte tar tag i

det grundläggande problemet.]

hat (*ovänskap, bitterhet*),
stridigheter (*smutskastning av den andra parten, konflikter; sådan bitterhet som hellre splittrar än att erkänna sitt eget fel*),
avund (*viljan att få vad någon annan har, med den sjuka önskan att också den andre ska förlora vad den har*),
okontrollerat temperament (*ilska, vrede*),
själviskhet (*en som är helt upptagen med att få sina egna önskningar och begär uppfyllda och utan att tänka på andra människor*),
splittring (*delning, uppdelning, man lämnar någon man varit lojal mot, man överger, agerar rebelliskt*),
falska läror (*sekter, elittänkande, separation och slutenhet i en grupp*),

²¹ missunnsamhet [*plural i grekiskan*] (*stark avundsjuka som leder till handlingar för att ta ifrån det som någon annan har*),
fylleri (*dryckenskap, alkohol och drogkonsumtion för att uppnå berusning*),
vilt festande [*plural i grekiskan*] (*ett liv som bara går ut på att få underhållning och nöje*)
och allt annat sådant.

De som gör detta (*vanemässigt lever så*) [*ger sig hän åt köttets gärningar – sexuell omoral, avgudadyrkan, hat, omåttlighet osv, se vers 19-21*] ska inte ärva Guds rike. [*Apg 10:42*]

Andens frukt

²² Men Andens frukt är [*"frukt" är i singular, den helige Ande producerar bara en sorts frukt som innehåller följande komponenter*]:

kärlek (*att älska osjälviskt utgivande*),
glädje (*att vara lycklig och känna tillfredsställelse*),
frid (*att vara i harmoni, fri från oro*),

tålmod (*att ha ett balanserat temperament, visa överseende med andra när de gör fel, stå fast även under prövning och yttre press*),
vänlighet (*att vara snabb att hjälpa, att vara ärlig och öppen*),
godhet (*att vara generös*),

trofasthet (*att vara lojal och pålitlig*),
²³ mildhet (*styrka under kontroll, rätt balans av känslor och vrede, fri från hämndlystnad och bitterhet*),
självkontroll (*att behärska sina känslor och impulser*).

[Dessa nio komponenter är fint strukturerade och kan delas in i tre triader. De tre första kommer från Gud och bor i den troendes hjärta. De följande tre har mer att göra med förhållandet till andra människor. De tre sista är generella inre kvaliteter. På samma sätt som "köttets gärningar" har denna lista inte ordet "och" mellan några punkter. Detta skrivsätt, som kallas asyndeton, gör att själva slutsatsen betonas som

är:]

Lagen är inte emot något av detta.

[Däremot är lagen mot varje punkt i "köttets gärningar". Den som bryter mot ett enda bud är skyldig i allt, se Jak 2:10.]

²⁴ De som tillhör den Smorde (*Messias, Kristus*) Jesus har korsfäst sitt kött (*den fallna mänskliga naturen*) med dess lidelser (*impulser*) och begär (*lustar, åtrå*).

²⁵ Om vi lever genom Anden, låt oss också välja att marschera (*vandra i linje med, följa och leva vårt liv*) efter Anden.

[Här används ett annat ord för "vandra" än i vers 16. Grekiska "stoicheo" härstammar från ordet "rad". En militärisk term för att stå på rad, vandra i linje och marschera. Ordet beskriver hur en soldat går i takt med raden framför. Varje steg är aldrig kortare, aldrig längre, utan alltid exakt anpassat till personen framför. På samma sätt ska den troende följa den helige Ande i en jämn takt. Ordet beskriver ett lärjungaskap och ett liv som rättar sig efter Jesus, under Andens ledning.]

²⁶ Låt oss
sluta att söka tom ära (*då man själv vill ta äran och bli upphöjd*),
inte utmana (*irritera, tävla mot*) varandra,
och inte vara avundsjuka på varandra.

[Grammatiskt hör denna vers ihop med föregående som en motpol till att vandra i Andens fotsteg. Uppmaningen refererar till stridigheterna som Paulus nämner om i vers 15, och i nästa stycke ger instruktioner för, se Gal 6:1-10. Eftersom Galaterbrevet skickades som ett rundbrev till flera församlingar inom samma område, gäller uppmaningen även rivalitet mellan olika församlingar som är förödande för Jesu kropp.]

6

Ett liv i tjänst för andra

¹ Mina syskon (bröder och systrar i tron), även om någon skulle bli påkommen (ertappad, upptäckt, överraskad) med något felsteg (överträdelse; kan också tolkas som: råka bli överraskad eller missledd att begå något felsteg, överträdelse), ska ni som är andliga människor (har Anden), i mildhet (rätt balans av känslor, fri från hämndlystnad och bitterhet) återupprätta (återanpassa, hela) en sådan - samtidigt som du ser till att inte också du själv skulle bli frestad [och falla i samma synd]! [Återupprätta är samma ord som används i Matt 4:21 för att laga ett trasigt nät.] ² Bär [alltid, gång på gång] varandras [särskilt betungande personliga] bördor (tyngder, tunga vikter) [Rom 15:1] så (på detta sätt) kommer ni [fortsätta] att uppfylla (fullfölja, fullborda) den Smordes (Kristi) lag (lära, undervisning). [Se Gal 5:6, 14; Joh 13:34; Rom 13:8-10; 1 Kor 9:21; 1 Joh 4:21; Heb 8:10.]

³ För om någon tror (*tycker*) sig vara något, fast han ingenting är [*tycker sig vara förmer än andra och inte vill bära sin broders börda*], bedrar han sig själv.

[Det grekiska ordet för börda i vers 2 är "baros" – en tung vikt eller sten som någon måste bära en längre sträcka. Det blev ett begrepp för att beskriva hårt arbete och svåra situationer, som i t.ex. Matt 20:12 där Jesus talar om vingårdsarbetarna som slet i hettan en hel dag. Här ligger betoningen på "varandras bördor". Paulus skriver om att man kan bedra sig själv – ordet har en grundbetydelse i sin substantivform "en som förleder sinnet", dvs. någon som vilseför sättet att tänka.]

⁴ Men var och en ska pröva (*undersöka, testa*) sina egna gärningar (*handlingar*) och sedan bara hålla sin stolthet för sig själv [*orsaken till varför man är stolt – det man kan ståta med och berömma sig av*] utan att jämföra sig med någon annan. ⁵ För var och en måste bära (*lyfta*) sin egen börda (*portion, packning, en militärisk term för den utrustning en soldat normalt själv bar*).

[Här i vers 2-5 finns många sanningar:

- Alla, även kristna, kommer möta problem och svårigheter – det är verkligheten i en fallen värld, se Rom 8:18-28.*
- En kristen behöver finnas med i en församlingssamfund. I ett individualistiskt samhälle är det lätt att tro att "ensam är*

stark". Att ensam bära sin börda är inte ett uttryck för tapperhet, utan snarare ett tecken på stolthet, något som vers 3 belyser.

- Vers 5 tar upp den andra ytterligheten, den som utgår från att man förväntar sig att andra ska göra allt. Här använder Paulus ett annat grekiskt ord för börda, nämligen "phortion" (jmf med vers 2), som ofta översätts packning – t.ex. om en soldats ryggsäck. Det används även för skeppslast, se Apg 27:10 och kan betyda faktura eller räkning. När det kommer stora bördor – kriser i livet – då hjälps vi åt, men var och en bär sin egen ryggsäck och betalar sin egen räkning. Det kan och ska ingen annan göra. I ett annat brev förtydligar Paulus sitt budskap till de kristna som var odisciplinerade och levde på andra: "den som inte arbetar, ska inte heller äta", se 2 Tess 3:10.

]

⁶ Låt den som undervisas i Ordet dela med sig till (*delta med*) den som undervisar i allt gott (*i varje god sak*). [*Det grekiska substantivet "koinonos" beskriver en kompanjon, partner – någon som är gemensamt delaktig och delar med sig.*] ⁷ Bli inte vilseledda (*lurade, bedragna*)! Gud låter sig inte förlöjligas (*föraktas, bli fnyst åt*) – för vad en människa sår [*om hon skulle så*], det ska (*kommer*) hon också skörda. ⁸ För den som sår i sitt kött (*gång på gång föder sin gamla onda mänskliga natur, sitt sinne*) ska (*kommer att*) skörda förgängelse (*undergång, andligt förfall*) från köttet, men den som sår [*och fortsätter att*

så] i (in i) Anden ska (kommer) av (utifrån) Anden att skörda evigt liv. ⁹ Och låt oss (vi borde) inte tröttna (utmattas; vara dåliga, usla) på att [alltid] göra gott, för när rätt tid (vars och ens rätta tillfälle) är inne ska (kommer) vi skörda, om vi inte ger upp (ger efter; släpper taget) [slutar att göra gott].

¹⁰ Så därför [som en slutsats av vad jag nyss sagt om skörd och särskilt sådd, se vers 8-9]: när (medan) vi har [ett passande] tillfälle, låt oss (borde vi) göra ("arbeta", verka) gott mot alla [hjälpa varje människa; göra det som bygger upp, är moraliskt rätt och ger glädje till andra], och speciellt mot dem som är våra medsyskon i tron (ordagrant: "mot dem av trons hushåll" - i plural).

Avslutning

¹¹ Se med vilka stora bokstäver jag nu skriver med egen hand till er.

[Det var vanligt att brev dikterades, se 1 Kor 16:21; 2 Kor 10:1; 2 Tess 3:17; Kol 4:18. Nu fattar Paulus själv pennen och skriver med versaler, för att sammanfatta och betona huvudpunkten i brevet: Jesu kors!]

¹² De som vill visa upp en fin yttre fasad i köttet försöker få er att bli omskurna. De gör det bara för att undvika att bli förföljda för den Smordes (Kristi) kors skull. ¹³ För även dessa omskurna [judar] håller inte själva lagen, men de vill att ni blir omskurna så att de kan skryta

med er kropp (*få ära för att ni böjer er för deras yttre riter*). ¹⁴ Låt det inte ske (*Gud förbjude det*) att jag skulle berömma mig av något annat än av vår Herre Jesu den Smordes (*Kristi*) kors! För på grund av detta kors har världen blivit korsfäst för mig [*jag har inte längre något intresse för den här världens system med dess lockelser och mänskliga gärningslära*], och jag för världen [*världens intresse för mig är också dött*]. ¹⁵ Att vara omskuren eller oomskuren har ingen betydelse [*längre*], det handlar om [*att vara*] en ny skapelse [*i Jesus, se 2 Kor 5:17.*] ¹⁶ Åt alla som vandrar efter denna regel (*lever sina liv efter denna princip*), låt frid och nåd vara över dem, och även Guds Israel [*kristna oavsett om man varit jude eller hedning före omvändelsen*].

¹⁷ Från nu och framöver, låt ingen orsaka mig oro, för jag bär den Smordes (*Kristi*) märken på min kropp.

[Ordet för märkt är samma ord som användes för det bomärke som slavar och djur brännmärktes med av sin ägare. Rent symboliskt, men även fysiskt, var Paulus märkt som Jesu egendom. Paulus hade ofta blivit misshandlad och slagen för budskapet. En del av brevets mottagare i Galatien kunde själva komma ihåg hur Paulus varit nära att bli dödad när han kom till dem, se Apg 14:19.]

¹⁸ Låt vår Herres, Jesu den Smordes (*Kristi*), nåd (*Guds oförtjänta favör*) vara med er ande, mina

syskon (*bröder och systrar i tron*).

Amen (*låt det ske så*).

**Svenska Kärnbibeln - en expanderad
översättning**
**Swedish: Svenska Kärnbibeln - en expanderad
översättning (New Testament)**

copyright © 2017-2020 Svenska Kärnbibeln

Language: Swedish

Contributor: Svenska Kärnbibeln

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures. Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2021-02-16

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 22 Feb 2024 from source files dated 29 Jan 2022

c5cfac14-0500-50d4-bd1a-4691a8b8b3b6